

Hoge verwachtingen

Kansen en belemmeringen voor jongeren in 2019

Publieksversie verkenning SER Jongerenplatform
augustus 2019

Kansen en belemmeringen voor jongeren

Alle jongeren moeten het maximale uit zichzelf kunnen halen. Dat is het uitgangspunt van de verkenning die het SER Jongerenplatform uitbrengt over de ontplooiingskansen voor jongeren. Deze publieksversie bevat de hoofdpunten van de verkenning.

Wat is het SER Jongerenplatform?

Het SER Jongerenplatform is opgericht in 2015, op initiatief van voorzitter Mariëtte Hamer en (kroon)leden van de Sociaal-Economische Raad (SER). De SER wordt gevormd door vertegenwoordigers van werkgevers en werknemers en onafhankelijke deskundigen (kroonleden). Het SER Jongerenplatform is een onderdeel van de SER en bestaat uit vertegenwoordigers

van een aantal jongerenorganisaties: FNV Jong, CNV Jongeren, VCP Young Professionals, Jong Management, Jong AWWN, Nationale Jeugdraad (NJR), Landelijke Studentenvakbond (LSVb), Jongeren Organisatie Beroepsonderwijs (JOB) en het Interstedelijk Studenten Overleg (ISO). Deze verkenning is het eerste SER-product van het SER Jongerenplatform.

Zorgen over kansen

Het SER Jongerenplatform maakt zich zorgen over (gelijke) kansen voor jongeren. Op het gebied van leren, werken en samenleven kan niet iedereen even goed meedoen. Die zorgen uitte het platform in 2017 in een manifest. Dat leidde tot een verkenningsaanvraag die minister Koolmees van Sociale Zaken en Werkgelegenheid in juli 2018 deed aan het SER Jongerenplatform. De centrale vraag is 'In hoeverre zijn jongeren voldoende toegerust om zich te kunnen ontplooiën en om een zelfstandig bestaan op te bouwen?'

Kansen en knelpunten

De verkenning heeft aandacht voor zowel de kansen als de knelpunten die jongeren tegenkomen. Ze weten wat van hun leven te maken. Daar werken ze hard voor, en dat is iets om met recht trots op te zijn. Het onderwijs en de arbeidsmarkt zijn de afgelopen decennia in een aantal opzichten verbeterd en toegankelijker geworden. Veel jongeren grijpen de kansen die ontwikkelingen hen bieden. Er zijn ook zorgen: het sociaal leenstelsel zorgt voor onzekerheid, niet iedereen vindt werk dat genoeg oplevert (zoals flexwerk met onzekere arbeidsvoorwaarden), betaalbare starterswoningen zijn schaars en relatief veel jongeren hebben last van stress of psychische klachten. Daarnaast tekent zich steeds duidelijker een maatschappelijke scheidslijn af tussen jongeren met

meer en minder kansen. Voor die kansen blijkt het eigen sociale netwerk een belangrijke hulpbron. Wie de juiste relaties heeft, heeft meer kans op interessant werk, op hulp bij financiële tegenslagen en op een soepeler combinatie van werk en zorg. Wie dergelijk 'sociaal kapitaal' niet van huis uit meekrijgt, heeft het – ondanks behaalde diploma's – een stuk moeilijker.

Vier mijlpalen

Het SER Jongerenplatform heeft de kansen van jongeren verkend aan de hand van vier mijlpalen die voor veel jongeren horen bij het volwassen worden: een vervolgopleiding, aan het werk en ondernemen, de eerste (eigen) woning en een eigen gezin.

Vervolgopleiding

Het Nederlandse onderwijs is in het algemeen van goede kwaliteit. Jongeren volgen vaker en langer onderwijs dan eerdere generaties. De huidige generatie is hoger opgeleid. Zorgen zijn er vooral op het gebied van studieschulden, doorstroom, prestatiedruk en stagebegeleiding vanuit de onderwijsinstellingen.

Toegankelijk onderwijs

De toegankelijkheid en betaalbaarheid van het Nederlandse onderwijs is goed. Een opleiding is voor veel jongeren goed bereikbaar. Er zijn echter tekenen dat dat verandert, bijvoorbeeld door de selectie die opleidingen steeds vaker toepassen. Ook lijkt de doorstroom en verbreding binnen het onderwijs te stagneren.

Later uit huis en studieschulden

Studenten blijven steeds langer thuis wonen, vooral om financiële redenen. Desondanks is er een gebrek aan studentenkamers. Deze schaarste is toegenomen door de komst van internationale studenten. Studenten komen in het algemeen vrij goed rond, maar bouwen vaak wel een hoge studieschuld op.

Het vinden van een stage

Mbo-studenten vinden in het algemeen gemakkelijk een stageplek of leerbaan. Mbo'ers met een niet-westerse achtergrond moeten daarbij overi-

gens beduidend meer sollicitaties versturen dan studenten met een westerse achtergrond. Zij hebben een sterk achtergestelde positie bij het vinden van een geschikte stageplek. In het hoger onderwijs zijn stageplekken moeilijker te vinden. Als studenten eenmaal een stageplek hebben, zijn doorgaans zowel de stagiair als de werkgever tevreden over de stage. De begeleiding vanuit de opleiding wordt als minder goed ervaren.

Stress

De mentale druk die studenten ervaren, is zorgelijk. Die druk neemt volgens onderzoekers en hulpverleners toe. Studenten voelen zich meer gejaagd en hebben vaker last van psychische klachten dan werkenden, niet-werkenden en gepensioneerden. Uit diverse onderzoeken komen percentages rond de zeventig tot tachtig procent van de studenten die lijden onder prestatiedruk

en studiestress. Velen stellen hoge eisen aan zichzelf. Ze hebben daardoor studiestress en ervaren de druk om al tijdens de studie te werken aan een goed netwerk en een goed cv, bijvoorbeeld met interessante bijbanen. Vaak hebben jongeren al tijdens hun middelbareschoolperiode het gevoel te moeten werken aan hun cv. Het leenstelsel draagt bij aan die stress: studenten voelen zich gedwongen (meer) te werken en realiseren zich dat hun studieschuld gevolgen heeft voor bijvoorbeeld het kopen van een huis en het starten van een gezin.

De mentale druk die studenten ervaren, is zorgelijk

Aan het werk en ondernemen

Jongeren hebben steeds vaker en langer een tijdelijk contract. In afwachting van een vast inkomen stellen velen het kopen van hun eerste huis en het starten van een gezin uit.

Later vast werk

Jongeren hadden tien jaar geleden gemiddeld op hun 24ste hun eerste vaste dienstverband, tegenwoordig is dat op hun 27ste. Dit komt onder meer omdat ze steeds langer doorstuderen en omdat ze vaker tijdelijk werk hebben. De laatste studiejaar combineren ze vaak met een (flexibele) baan. Veel jongeren vinden vrij gemakkelijk werk, maar zouden meer uren willen werken dan ze feitelijk doen. Meer jongeren willen toegroeien naar een vaste arbeidsovereenkomst. Van alle studenten zijn mbo'ers het minst positief over de aansluiting van onderwijs op de arbeidsmarkt.

Jongeren verliezen hun werk sneller dan ouderen – bijvoorbeeld door economische ontwikkelingen – maar vinden ook sneller nieuw werk. Het inkomensverschil tussen werkende twintigers en dertigers is de afgelopen dertig jaar toegenomen.

Vaker flexwerk

Steeds meer jongeren voelen zich genoodzaakt meerdere kleine (bij)banen te combineren en houden die langer aan dan eerdere generaties. Ze vinden het problematisch dat daardoor andere mijlpalen, zoals het kopen van een huis en het starten van een gezin, uitgesteld moeten worden. Ook beginnen ze later pensioen op te bouwen. Daarnaast hebben flexbanen vaak minder door-groeimogelijkheden dan vaste banen.

Jonge ondernemers

De gemiddelde leeftijd waarop mensen als zzp'er starten daalt. Ondernemerschap is populair onder jongeren. Jonge ondernemers starten weliswaar vaker en vroeger, maar stoppen ook eerder in vergelijking met oudere ondernemers.

Kwetsbare groepen

Groepen die het meest kwetsbaar zijn op de arbeidsmarkt, zijn jongeren met een (arbeids)beperking en jongeren met een migratieachtergrond. Beide groepen hebben minder vaak een baan dan andere jongeren. Hun gemiddelde inkomen is dan ook lager. Het aandeel werkende jonggehandicapten is overigens wel wat gestegen sinds de invoering van de Participatiewet. Gemeenten hebben echter niet goed zicht op deze groep, die daardoor te weinig ondersteuning krijgt.

Werkdruk

Net als studenten hebben ook werkende jongeren bovengemiddeld veel last van stress. Ze ervaren meer druk op hun werk dan oudere werkenden, hebben meer het gevoel dat ze buiten werktijd beschikbaar moeten zijn, zijn vaker uitgeput en bang dat ze op een burn-out afstevenen. Jongeren vinden de hulp en ondersteuning op hun werkplek vaak onvoldoende.

Flexwerk vertraagt de stap naar volgende mijlpaal

De eerste (eigen) woning

Jongeren hebben het moeilijk op de woningmarkt. De kosten van een eerste koop- of huurwoning zijn voor velen (te) hoog. De beschikbaarheid van woningen is voor jongeren een probleem. Het gevolg is dat jongeren steeds langer bij hun ouders blijven wonen en daarna hoge woonkosten hebben.

Langer thuis

Dat jongeren op latere leeftijd het huis uitgaan, heeft verschillende oorzaken. Voor studenten is de invoering van het leenstelsel een belangrijke reden om thuis te blijven wonen: de studieschuld loopt daardoor iets minder snel op. Werkende jongeren blijven soms thuis wonen omdat ze geen betaalbare eigen woning kunnen vinden.

Duur wonen

Sociale huurwoningen zijn krap en schaars, koopwoningen zijn krap en duur en de huren in de particuliere sector zijn veelal hoog (en daardoor moeilijk te betalen). De toegankelijkheid tot de sociale woningbouw is voor jongeren door wachtlijsten en inkomenseisen matig. Een hypotheek

krijgen is lastiger geworden omdat de regels zijn aangescherpt en omdat jongeren vaker flexibele arbeidscontracten hebben. Een opgebouwde studieschuld kan een probleem zijn bij een hypotheekaanvraag. Jongeren met een migratieachtergrond en jongeren met een chronische aandoening ervaren vaker moeilijkheden bij het aanvragen van een hypotheek. Met name hurende jongeren hebben doorgaans hoge woonkosten. Jongeren die een huis willen kopen, zijn vaker afhankelijk van financiële hulp van ouders of familie. Mede daardoor huren de huidige jongeren vaker dan eerdere generaties.

Nieuwe ontwikkelingen

Steeds meer gemeenten en woningcorporaties maken afspraken over meer woonruimte speciaal voor jongeren en studenten. Bovendien komt er in de particuliere huursector meer ruimte beschikbaar. Een andere ontwikkeling is dat hypotheekverstrekkers steeds meer willen doen voor mensen met een flexibel arbeidscontract. Voorlopig blijft de positie van jongeren op de woningmarkt echter kwetsbaar.

Positie op woningmarkt blijft voorlopig kwetsbaar

Een eigen gezin starten

Jongeren gaan later samenwonen of trouwen dan eerdere generaties en krijgen ook later kinderen. Naast maatschappelijke ontwikkelingen lijken financiële omstandigheden en zorgen over kinderopvang een rol te spelen.

Settelen en kinderen krijgen gebeurt steeds later

Settelen gebeurt later

De meeste jongeren willen net als vorige generaties samenwonen, trouwen en/of kinderen krijgen. Het moment waarop dat gebeurt, verschuift naar achteren. Financiële onzekerheid, door bijvoorbeeld een flexbaan in combinatie met hoge woonlasten, lijkt daarbij een rol te spelen. Daarnaast is het traditionele gezin steeds minder de norm; andere samenlevingsvormen nemen in aantal toe.

Zorgen over kinderopvang

Vergeleken met eerdere generaties krijgen vrouwen steeds later hun eerste kind. Net als bij het latere huwelijksmoment komt dat deels door de financiële onzekerheid, die langer duurt dan bij eerdere generaties. Daarnaast spelen zorgen over de kinderopvang een rol. Jongeren zetten vraagtekens bij de kwaliteit, toegankelijkheid en betaal-

baarheid van de opvang. Goede en betaalbare opvang is belangrijk voor de arbeidsparticipatie van met name jonge moeders. Na de komst van het eerste kind leveren zij doorgaans meer werkuren in dan jonge vaders. Hoogopgeleide moeders blijven overigens steeds vaker evenveel uren werken.

Stress door werk en zorg

De komst van een kind maakt jonge ouders gelukkig en is tegelijk vaak een bron van (extra) stress. Meer dan de helft van de jonge werkende ouders voelt zich erg druk: 53 procent van degenen die zorgen voor kinderen en 61 procent van degenen die zorgen voor anderen, volgens een studie van onderzoeksbureau Kantar. Dat is beduidend meer dan in andere leeftijdscategorieën. Met name

jonge vrouwen vinden het moeilijk om het ouderschap te combineren met een baan. Zij voelen zich opgejaagd.

Jongeren zijn de afgelopen jaren bovendien meer mantelzorg gaan leveren, aan hun ouders of andere naasten. Ook dat verhoogt de druk op een gezonde balans in het leven.

Aanbevelingen voor ontplooiingskansen

De verkenning heeft aandacht voor zowel de kansen als de knelpunten die jongeren op hun pad tegenkomen. Jongeren weten wat van hun leven te maken. Daar werken ze hard voor en dat is iets om met recht trots op te zijn. Maar er zijn ook zorgen, daarom formuleert het SER Jongerenplatform een aantal aanbevelingen om iedereen de kans te geven het beste uit zichzelf te halen.

1. Generatietoets voor nieuw beleid

De overheid voert soms maatregelen in die op zichzelf uit te leggen zijn, maar die bij elkaar opgeteld nadelig zijn voor jongeren. Zo kunnen ze bijvoorbeeld ‘dubbel getroffen’ worden door de invoering van het sociaal leenstelsel in combinatie met aangescherpte hypotheekregels. Om te voorkomen dat die ‘stapeling van beleid’ jongeren onevenredig treft, moet vooraf duidelijk zijn wat het effect van (nieuwe) maatregelen is op de huidige en toekomstige jongeren. Het SER Jongerenplatform roept het kabinet op onderzoek te doen naar de invoering van een ‘generatietoets’. Die kan gebruikt worden bij de invoering van nieuwe wetten en bij het sluiten van politieke en sociale akkoorden.

2. Onderzoek naar sociaal leenstelsel

In deze verkenning is geconstateerd dat de gevolgen van het sociaal leenstelsel voor jongeren verder gaan dan het opbouwen van een studieschuld. Het SER Jongerenplatform vindt dat in kaart moet worden gebracht wat de gevolgen hiervan zijn voor jongeren op hun financiële positie en vervolgstappen in hun leven (bijvoorbeeld met het kopen van een huis en het starten van een gezin). Daarbij zou ook nagedacht moeten worden over passende alternatieven. Het SER Jongerenplatform wil zich hier ook zelf over buigen.

3. Aandacht voor prestatiedruk en stress

Uit deze verkenning blijkt opnieuw wat diverse onderzoeken de afgelopen jaren al lieten zien: jongeren hebben aanzienlijk last van prestatiedruk en psychische klachten. Ze ervaren hoge verwachtingen van anderen en verwachten vaak ook veel van zichzelf. Sociale media lijken dit effect te versterken. Stress ontstaat verder doordat jongeren vaak diverse taken combineren, zoals werk (soms in meerdere flexbanen), scholing en zorg. Ook financiële zorgen, bijvoorbeeld door een studieschuld, en de moeite om een geschikte en betaalbare woning te vinden, kunnen voor psychische klachten zorgen. Jonge werkenden hebben vaker stress dan andere leeftijdsgroepen. Het SER Jongerenplatform vindt deze ontwikkeling zorgelijk. Flexwerk lijkt een belangrijke rol te spelen bij de prestatiedruk die jongeren ervaren en hun psychische klachten. In de discussie over veranderingen op de arbeidsmarkt, moet er daarom specifieke aandacht zijn voor jongeren. Ook in de discussie over de kinderopvang en de woningmarkt, moet meer aandacht zijn voor de effecten van beleid op (stress onder) jongeren.

4. Aandacht voor de nadelen van flex

Flexibele arbeidscontracten voorzien voor sommige jongeren in een behoefte: ze kunnen werk, scholing en zorg combineren zoals ze het zelf willen. De afgelopen jaren is echter ook duidelijk geworden dat flexwerk zorgt voor uitstelgedrag: de mijlpalen van de eerste woning en het stichten van een gezin komen op steeds latere leeftijd. De sterke toename van flexwerk heeft dus niet alleen gevolgen voor de arbeidsmarkt, maar ook voor bijvoorbeeld de woningmarkt en de bevolkingssamenstelling. Het SER Jongerenplatform vindt dat er meer aandacht moet zijn voor die negatieve gevolgen van flexwerk.

5. Aandacht voor discriminatie van jongeren op de arbeidsmarkt

Zoals eerder opgemerkt is er sprake van een 'onzichtbare muur' voor jongeren, onder andere op de arbeidsmarkt. Jongeren met een niet-westerse immigratieachtergrond of jongeren met een beperking ervaren met name uitsluiting, vaak door vooroordelen of discriminatie. De kans dat een deel van de jongeren niet mee kan komen in de toekomstige arbeidsmarkt of buiten de boot valt, neemt toe. Discriminatie op de arbeidsmarkt werkt demotiverend en raakt jongeren diep. Het SER Jongerenplatform vindt dat deze jongeren een ander toekomstbeeld verdienen en roept werkgevers en de samenleving op deze jongeren meer te betrekken.

6. Onderzoek naar ondernemerschap onder jongeren

De gemiddelde leeftijd waarop mensen starten als zzp'er daalt, ondernemerschap is populair onder jongeren. Er is echter weinig informatie over hoe jongeren aankijken tegen ondernemerschap en of er voldoende gedaan wordt aan de ontwikkeling van ondernemersvaardigheden. Daarnaast is weinig bekend over andere vormen van ondernemen, bijvoorbeeld via social media. Tot slot valt op dat jonge ondernemers hun bedrijvigheid vaker en eerder stoppen. Het SER Jongerenplatform wil graag meer inzicht in dit onderwerp.

7. Betere aansluiting onderwijs en arbeidsmarkt

Opleidingen sluiten in veel gevallen nog altijd te weinig aan bij de praktijk. Jongeren merken dat ze te weinig praktische vaardigheden hebben geleerd. Stages lossen dat probleem lang niet altijd op. In het mbo is al veel verbeterd, in het hoger onderwijs moet nog veel gebeuren. Het SER Jongerenplatform pleit voor (meer) samenwerking tussen onderwijs en het bedrijfsleven. Gerichte stages en andere vormen van werkervaring kunnen de stap naar de (eerste) baan makkelijker maken. Onderwijsinstellingen zouden ook meer inzicht moeten hebben in stage- en werkkansen. Daarnaast zijn jongeren kritisch over de begeleiding door de onderwijsinstellingen, zeker in het hbo. Het SER Jongerenplatform vindt het ook belangrijk dat (jonge) werkenden tijdens hun loopbaan kansen krijgen om zich verder te ontwikkelen. Dat geldt voor werkenden met een vast of flexibel dienstverband en ook voor jonge ondernemers.

8. Een betere plek op de woningmarkt

Er moeten meer geschikte en betaalbare woningen voor jongeren komen. Dat kan volgens het SER Jongerenplatform op meerdere manieren. In de sociale woningbouw kunnen inkomenseisen versoepeld worden en moeten wachtlijsten worden aangepakt. Dit kan onder andere door vaker te kiezen voor loting als verdelingsmechanisme. Ook moet een studieschuld niet onevenredig zwaar worden meegeteld bij de beoordeling van een hypotheekaanvraag. Dat heeft het kabinet overigens ook beloofd bij de invoering van het leenstelsel. Op dit moment wordt bij een hypotheekaanvraag gerekend met de oorspronkelijke studieschuld. Het SER Jongerenplatform vindt dat hypotheekverstrekkers moeten uitgaan van de actuele (resterende) studieschuld.

9. Beter toegankelijke kinderopvang

Werkenden met jonge kinderen hebben moeite alle ballen in de lucht te houden. Vrouwen ervaren daarmee meer problemen dan mannen. De SER bracht in 2016 twee adviezen uit die raken aan die problematiek: *Een werkende combinatie* over het combineren van werken, leren en zorgen en *Gelijk goed van start* over de voorzieningen voor jonge kinderen. Het SER Jongerenplatform vraagt opnieuw aandacht voor de aanbevelingen uit die beide rapporten en adviseert die aanbevelingen te realiseren. Die gaan onder meer over een structureel flexibele toegankelijkheid van de kinderopvang (avond, nacht en weekenden), het slimmer organiseren van werktijden en sluitende dagarrangementen (aansluiting van werk- en schooltijden). Het SER Jongerenplatform vraagt daarnaast aandacht voor de toegankelijkheid en betaalbaarheid van kinderopvang. Beide zijn belangrijk voor de arbeidsparticipatie van vrouwen en de druk die zij ervaren.

10. Inzicht in financiële positie

Veel jongeren hebben geldzorgen. Soms laten ze daardoor kansen schieten. Zo kunnen onzekere financiële verwachtingen ervoor zorgen dat jongeren besluiten niet door te stromen naar een hoger onderwijsniveau. Het SER Jongerenplatform vindt het belangrijk dat het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen een goed beeld krijgt van de financiële positie en de koopkracht van jongeren, met name studenten en doorstromers op elk onderwijsniveau. Het platform vindt ook dat er gedegen onderzoek moet komen naar de gevolgen van het sociaal leenstelsel. Die gevolgen gaan niet alleen over de financiële positie van jongeren tijdens hun studententijd, maar ook over de vervolgstappen in hun leven, zoals het kopen van een huis en het starten van een gezin. Juist omdat de gevolgen van het leenstelsel verstrekkend zijn, moeten ze goed in beeld worden gebracht.

Tot slot

Hoe het met jongeren gaat, is voor de hele samenleving van belang, zeker op de langere termijn. Het SER Jongerenplatform benadrukt daarom het brede perspectief van deze verkenning. Alle generaties hebben er belang bij dat jongeren zich toegerust voelen om mee te doen in de maatschappij en op de arbeidsmarkt, dat zij zich kunnen ontplooien en een zelfstandig bestaan kunnen leiden. De kansen en knelpunten die jongeren tegenkomen, hebben daarom niet alleen effect op henzelf. Voor ons allen is het van belang dat jongeren het beste uit zichzelf kunnen halen.

SER

Sociaal-Economische Raad
Bezuidenhoutseweg 60
Postbus 90405
2509 LK Den Haag
T 070 3499 525
communicatie@ser.nl

© Augustus 2019, Sociaal-Economische Raad

Meer weten?

Lees de volledig verkenning *Hoge verwachtingen - Kansen en belemmeringen voor jongeren in 2019* op www.ser.nl

Vervolgonderzoek

Het SER Jongerenplatform vindt dat over diverse onderwerpen die in deze verkenning aan de orde zijn, nog te weinig kennis is. Er is daarom vervolgonderzoek nodig naar:

- het sociaal leenstelsel
- de kansenongelijkheid onder jongeren
- mentale druk bij jongeren
- discriminatie op de woningmarkt
- ondernemerschap van jongeren
- flexibilisering van de arbeidsmarkt

Het SER Jongerenplatform wil de komende tijd met de meeste van deze onderwerpen zelf aan de slag gaan.